

TURKISTONNING SANOAT KORXONALARIGA DOIR STATISTIK MANBALAR SHARHI

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy universiteti Tarix Fakulteti

Manbashunoslik va arxivshunoslik kafedrası

1-bosqich magistranti

Sodiqova Sevara Julli qizi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10360529>

Annotatsiya. Ushbu maqolada XIX asr oxiri XX asr boshlari Turkistonning sanoat tarixiga doir statistik ma'lumotlar, O'rta Osiyo xalqlari madaniyatining gurkirab rivojlanishi va uning kelajak avlodga ta'siri doiralari haqida fikrlar boradi.

Kalit so'zlar: Turkiston, sanoat, xalq, O'rta O'siyo, madaniyat, Rus.

REVIEW OF STATISTICAL SOURCES ON INDUSTRIAL ENTERPRISES OF TURKESTAN

Abstract. This article contains statistical data on the industrial history of Turkestan at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, the rapid development of the culture of the peoples of Central Asia, and the spheres of its influence on the future generation.

Key words: Turkestan, industry, people, Central Asia, culture, Russian.

ОБЗОР СТАТИСТИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ ПО ПРОМЫШЛЕННЫМ ПРЕДПРИЯТИЯМ ТУРКЕСТАНА

Аннотация. В статье собраны статистические данные о промышленной истории Туркестана конца XIX - начала XX века, бурном развитии культуры народов Средней Азии и сферах ее влияния на будущее поколение.

Ключевые слова: Туркестан, промышленность, народ, Средняя Азия, культура, русские.

XIX asrning ikkinchi yarmida Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olingan O'rta Osiyo hududlarida yashovchi xalqlarning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotida keskin o'zgarishlar yuz berdi. Shu bilan birga o'lka iqtisodiyoti imperiya manfaatlariga to'liq bo'ysundirildi. Bu davrda o'lkaga Rossiya kapitali, Yevropa mahsulotlari va yangi ishlab chiqarish texnologiyalarining kirib kelishi kengaydi. Ko'plab bank va sanoat bo'limlari ish boshladi.

Bu o'zgarishlar o'lkada paxtachilik, konchilik, xomashyoga dastlabki ishlov berish, yog'moy sanoati kabi sohalarning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatdi. Iqtisodiyotdagi o'zgarishlar imperiyaning o'lkadagi manfaatlaridan kelib chiqqan holda, ya'ni bir tomonlama olib borildi.

Ishlab chiqarish va savdo-sotiq Rossiya imperiyasi va u orqali boshqa davlatlar bilan aloqalarning kengayishi natijasida rivojlanib bordi. XIX asr boshlarida mehnatkash xalqning turmush madaniyati past darajada edi.

Xonliklarning o'zaro urushlari xo'jalik va madaniy hayotni izdan chiqardi. Bu hol Chor Rossiyaning xonliklarni bosib olishini osonlashtirdi. Rossiyada sarmoyadorlik sanoatining o'sishi yangi bozor savdosiga va xom ashyo manbalariga bo'lgan talabni oshirdi.

Rossiya Markaziy Osiyoni bosib olgach, mahalliy aholi rus va Rossiyaning boshqa xalqlari bilan aloqa o'rnatishga majbur bo'ldi. Sanoat va qishloq xo'jaligi texnikalari kirib kela boshladi. O'z o'rnida Rossiya va Yevropa madaniyati elementlari kirib keldi. Rus tuzimi maktablari ochildi.

Tipografiya va litografiyaning paydo bo'lishi madaniy hayotda katta voqea bo'ldi. Avval rus tilida, so'ngra mahalliy tillarda gazeta, jurnal va kitoblar chop etila boshladi.

O'lka tabiiy boyliklarini o'rganish ishiga rus olimlari ham qiziqqa boshladi. 1870 yilda tabiat, antropologiya va etnografiya havaskorlari rus jamiyatning Turkiston bo'limi ochildi. N.A. Seversov, I.V. Mushketov, V.P. Fedchenko, V.F. Omanin singari olimlar bu jamiyat a'zolari edi.

Rus jug'rofi F.P.Litko 1873 yilda Toshkent falakshunoslik va tabiatshunoslik rasadxonasi tashkil etilishga hissa qo'shdi.

P.P. Semyonov Tyan-SHanskiy Tongritog' tizmalari tarkibi va tuzumini haqida ma'lumotlarni chop ettirdi. A.P.Fedchenko Farg'ona vodiysining o'simlik dunyosini tadqiq qildi.

I.V.Mushketov va G.D.Romanovskiy Turkiston o'lkasining yer ustki xaritasini tuzdilar.

I.V.Mushketov oltin, temir ma'dani, qoramoy, ko'mir kabi qazilma boyliklarni aniqladi.

XIX asrda Turkiston sanoati zamonaviy o'zgarishlarga uchradi. Bu davrda Turkiston, o'ziga xos tarixiy va madaniy bazalar yaratdi.

Turkistonning sanoati XIX asrning boshida asosan qishloq xo'jaligi asosida bo'lib, paxta, qozon, razboy, pichoq va boshqa ipak mahsulotlari ishlab chiqarishga yo'nalish qilgan. Biroq, keyinroq sanoatning ulkan tushunchasi barpo etish boshlaydi.

XIX asrning ikkinchi yarmida, Turkistonning sanoati chizmachilik qayroq qabi, adras, kozon, to'y, darvoza, muzlatkichlar, shakar va qulupnay yassiqlar kabi turli turdagi mahsulotlarni o'z ichiga olgan.

Turkistonning sanoati XIX asrning oxiri va XX asrning boshida esa, metallurgiya sohasida rivojlandi. So'nggi sanalardan boshlab, Turkiston metallogramma mahsulotlari xosil qilish mehnatini rivojlantirgan edi. Masalan, temir sanoati, temir yo'g'i sanoati, temirsiyohlik sanoati va boshqalar.

Turkistonning sanoati jahondagi boshqa mamlakatlarga real yorug'lik vositalarini, mebelni, tekstil mahsulotlarini, metallurgiya sanoatini sotib olish va iste'mol qilishlari bilan mashhur edi.

XIX asrning oxiri va XX asrning boshlari Turkiston sanoati uchun ahamiyatli davr emas edi. Bu davrda Turkiston yoki O'rta Osiyo umumiylikda, rusiyalar, chinlar, musulmonlarning turli qavmlari va boshqa etnik guruhlar orasida qiziqarli siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar ro'y berdi.

XX asrning boshlari esa Sovet Ittifoqi doirasida Turkiy adabiyoti va san'ati uchun ahamiyatli davr bo'ldi. Sovetlar atrofida Turkistonning san'at erkinliklari, milliy erk va identifikatsiya kamayib bordi. Bu davrda "sanoat uchib tushmoqda" deb nomlanadigan qiyinchiliklarni o'tkazib yuborish uchun harakat qilar edi.

Turkistonning sanoati ko'plab sohalar, masalan, adabiyot, musiqa, rasm, teatr va boshqalar bo'yicha ham rivojlandi. Bu davrlarda umumiylikda hikmatli ma'rifat xazinasi yaratildi. Bir necha yirik adabiyotxonalar, teatr va musiqa akademiyalari, davlat va xalq artistlarining to'garaklari ochildi. Adabiyotxonalar, teatrlar, rejalashtirish fondlari va yosh o'yinchi yoshlar uchun o'quv markazlarini tashkil etilishi bu davrning ahamiyatli mashaqqatlari hisoblanadi.

Barcha bu amaliyotlar Turkistonning sanoati va madaniyati bo'yicha olam mukofotlari, tanlovlar va festivallar orqali keng tarqalib, taniqligini oshirdi. Bu davrda adabiyot, film va musiqa sohasida yangiliklarni kuzatib borish, o'ziga xos yo'nalishlarni olish hisobotini tuzishda Turkistonning sanoati va madaniyati uchun muhim ahamiyatga ega edi.

Turkistonning sanoati O'zbekistonda hozirda katta ahamiyatga ega bo'lgan soha bo'lib, ularning milliy bog'liqligi va turkistonlik identifikatsiyasi uchun muhim rol o'ynaydi. Turkiston respublikalari — O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston va Xitoyning Xinjiang Uyghur avtonom hududida joylashgan xalqlarning musiqa, rassomlik, oyoq soz va o'yinlari o'zbek, qozoq, qirg'iz, tojik, turkmen va uyg'ur xalqlarning asosiy madaniyatining asosiy qismidir.

Turkistonda bir necha xil sanoat turlari mavjud bo'lib, ularning ba'zilari tarixiy rivojlangan, boshqalarida esa yangi shakllanayotgan va rivojlanayotgan sanoatlar hisoblanadi.

O‘zbekistonda misollar chizmachilik, so‘zchi san’atkorlik, qalin qog‘oz ustaligi, va qo‘g‘irchoq qog‘oz rivojlangan.

Barcha Turkiston respublikalari o‘zaro hamkorlik va almashtirish orqali sanoat sohalarini rivojlantirishga intilishgan va umumiy hamkorlikda xalqlarning sanoatiga katta ahamiyat berilgan. Bu birgalikda Turkistonning sanoat sohasi muqobil dunyoda tan olgan va erkin xalqlarning qadriyatiga ega bo‘lgan sohalardan biri hisoblanadi.

REFERENCES

1. O‘zbekistonning yangi tarixi. 2-kitob “O‘zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida”, T., 2000
2. Туркестан в начале XX века: к истории истоков национальной независимости, T., 2000.
3. Karimov I., Madaminbek, T., 2002
4. Rajabov Q. XaydarovM, Turkistontarixi(1917—1924), T., 2002
5. “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Mharfi, Davlat ilmiy nashriyoti Toshkent